

пригадала грекам їх участь в антибільшовистській боротьбі. Грецьку громаду звинуватили в створенні повстанської контрреволюційної організації, що ставила собі за мету відірвати частину території СРСР й приєднати її до Греції. Обсяг заарештованих був настільки великим, що Л.Яруцький небезпідставно порівнює розмір репресій у грецьких селах із геноцидом [2, с.189].

Джерела та література

1. Тепер И. Махно: от «единого анархизма» к стопам румынского короля. – Х., 1924.
2. Яруцкий Л. Махно и махновцы. – Мариуполь, 1996.
3. Народи Північного Приазов'я. – Мелітополь, 1997.
4. Лаврів П. Колонізація українських і суміжних степів. – К., 1994.
5. Махно Н. Украинская революция (июль – декабрь 1918 г.). – Париж, 1937.
6. Давидов М.Т. В партизанах // Звезда. – 1959. – № 2.
7. Гражданская война на Украине 1918-1920: Сборник документов и материалов. В 3 т., 4 кн., – К., 1967. – Т.1. – Кн. 2.
8. Белаш А.В., Белаш В.Ф. Дороги Нестора Махно. – К., 1993.
9. Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918 – 1921: Док. и матер. – М., 2006.
10. РДВА. – Ф. 936. – Оп. 1. – Спр. 4.
11. ЦДАВОВУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 17.
12. РДВА. – Ф. 199. – Оп. 3. – Спр. 371.
13. РДВА. – Ф. 936. – Оп. 1. – Спр. 12.
14. Бек А. Такова должность... (Рассказывает Дыбец) // Избранные произведения. – М., 1989.
15. Вольная Кубань (Екатеринодар). – 1919.
16. РДВА. – Ф. 199. – Оп. 3. – Спр. 186.
17. РДВА. – Ф. 199. – Оп. 2. – Спр. 156.
18. Дневник начальника махновской контрразведки Л.Голика // Нестор Иванович Махно. Воспоминания, материалы, документы. – К., 1991.
19. ЦДАВОВУ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 689.
20. Аршинов П. История махновского движения (1918-1921 гг.). – Запорожье, 1995.
21. Делиева А.А. 1848 – 1998 г. 150 лет из семьи Делиевых // Джерела з історії Південної України. – Запоріжжя, 2006. – Т. 9. Мемуари та щоденники. – Ч. 2.

Summary

The article deals with Makhno rebels and Priazov'ja Greek-Colonists communities' relationship history on the basis of previously unknown archival documents, newspaper articles and Civil War veterans' memoirs. Both the reasons, which made Greek-immigrants to join and integrate with Ukrainian rebels in the military union and history of military Greeks units in rebel army, are briefly reviewed. The author summarizes Greek- colonists' participation role in Makhno movement.

Д. І. Мозуленко

СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УСРР ДО ПОЛІТИКИ КОРЕНІЗАЦІЇ (1920-ТІ РР.): ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Радянський період нашої історії розглядається науковцями передусім крізь призму різнобічних дій держави, які змінювали ситуацію в країні. Проблема ставлення населення до яких-небудь державних заходів не набула в історіографії самостійного характеру. Якщо в дослідженнях інколи зустрічаються приклади ставлення населення до дій держави, то вони мають додаткове та пояснювальне значення для характеристики цих дій. Таке ставлення визначається розумінням авторитарної суті радянської державності, для якої була характерна розвинута система контролю держави над населенням, розумінням слабкості та нерозвинутості недержавного суспільного погляду на розвиток країни. Але впродовж усього періоду свого існування радянська держава, як і інші стійкі державні утворення, простежувала різними засобами ставлення населення до державних заходів, визначаючи рівень незадоволеності або підтримки їх. З іншого боку, можливість прослідкувати ставлення населення надає прекрасну можливість для вивчення етнонаціональної психології різних народів, побачити рівень впливу на них засобів масової інформації, пропаганди, чуток. Усе це надає можливість визначити як окрему наукову проблему питання ставлення населення до даних державних заходів, але при цьому треба розуміти великий рівень суб'єктивності можливого матеріалу для дослідження.

Мета даної статті полягає у визначенні шляхів знаходження матеріалу для аналізу ставлення населення до політики коренізації та у спробі його класифікації.

В історіографії питання ставлення населення до політики коренізації не набуло самостійного значення, але його елементи зустрічаються у багатьох наукових публікаціях, де вони пояснюють та надають практичного забарвлення теоретичним положенням. Таке застосування використовується як в

монографіях, наприклад «Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект» [1, с.127, 134], В.М. Букача «Політика українізації в першій половині 20-х гг.» [2, с.25, 26], І.М. Кулініча, Н.В. Кравця «Нариси історії німецьких колоній України» [3, с.211-212, 220], так і статтях багатьох дослідників, наприклад, П.І. Соболя [4, с.97, 100-101; 5, с.17-19; 6, с.87], П.І. Соболя та О.Г. Бакалець [7, с.172], Л.Д. Якубової [8, с.31, 33; 9, с.75.], В.О. Стремещької [10, с.39-40; 11, с.77-78], Ідріса Н.І. [12, с.70; 13, с.131], П.М.Бондарчука та В.Г. Шарпатога [14, с.260-262], Я.В. Верменича [15, с.295], О. Войналовича [16, с.173], Я.Р. Дашкевича [17, с.59], В.В. Масненка [18, с.224, 230, 238], В.М. Сотніченка [19, с.19–21], В.Ю. Шевцової [20, с.163-164] та інших.

Питання ставлення населення Півдня УСРР до політики коренізації треба розглядати на основі джерельної бази, яку можна розподілити на наступні групи:

Матеріали, які використовували центральні органи партії та держави для формування та коректування політики коренізації (наприклад: тексти докладів керівників різного рангу, інформаційні та статистичні докладні записки, висновки щодо обстеження окружних установ та інше – ЦДАГО та ЦДАВО);

1. Матеріали губернських та окружних партійних, радянських, профспілкових установ, які надсилалися до центру та показували стан проведення політики коренізації і ставлення населення до неї (наприклад: протоколи губернських та окружних з'їздів, нарад та інших заходів, доповідні записки про положення на місцях, переписка між центральними та губернськими (окружними) осередками різних установ і т. д. – ЦДАГО, ЦДАВО, обласні архіви);

2. Інші матеріали губернських та окружних партійних, радянських, профспілкових установ (наприклад: протоколи засідань комісій по українізації та роботі серед національних меншин установ різного рівня, листування між районними та окружними осередками однієї установи, результати обстеження рівня українізації серед службовців установ та інше – обласні архіви);

3. Матеріали преси (передусім газет).

Політика коренізації, як напрямок внутрішньої політики радянської влади, викликала різнобічну реакцію населення. Це ставлення було викликано як діями самої влади, так і тим змістом, який несла ця політика. Політика коренізації в умовах України розподілялася на два напрямки: українізація та коренізація національних меншин (політика щодо національних меншин). Аналіз архівних та опублікованих джерел щодо ставлення населення до обох напрямків політики коренізації показує, що в документах краще простежується ставлення міського населення до політики українізації та ставлення сільського населення до політики коренізації національних меншин. Це викликано наступними причинами:

1. Політика українізації по суті була міським явищем, бо в адміністративному плані українізація проходила в республіканських, губернських та окружних партійних і державних установах; саме тут вона знаходилася під найбільшим контролем центра, що викликало й відображення в партійних, радянських, профспілкових документах та в пресі. Українізація районних та сільських осередків проходила та контролювалася з меншою напругою, бо українські сільські райони швидко та в основному безболісно переходили на роботу українською мовою, а в районах з компактним проживанням національних меншин українізація, не завжди безболісно, була замінена на національну коренізацію. Є свідчення про конфлікти стосовно проблеми використання тієї чи іншої мови в національних та українських сільрадах, але вони носять в основному вигляд адміністративних повідомлень про перекидання мовної політики, використовувати їх у вигляді джерела про ставлення населення до політики коренізації не дуже обґрунтовано.

2. Елементи політики коренізації щодо національних меншин в міському середовищі знаходили своє відображення в документах та в пресі. Це стосується заходів по обслуговуванню компактної маси представників однієї національної групи у містах. Треба зауважити, що стосовно політики коренізації національних меншин у містах Півдня УСРР свідчення стосуються передусім єврейського населення, тому що національної політики щодо росіян в російськомовних містах до 1927 р. (до Першої Всеукраїнської наради щодо роботи серед національних меншин, яка проходила 8–11 січня 1927 р.) не було зовсім, а після теж не відзначалася різноманітністю, а представників інших національних груп в містах Півдня було небагато, практична робота серед них проводилася в кращих випадках у таких осередках як Інтернаціональний клуб в Одесі, або не проводилася зовсім. За кількістю повідомлень та публікацій, їх різноманітністю, свідчення про проведення політики коренізації національних меншин в сільській місцевості набагато перебільшують міську складову цієї інформації. Головним напрямком політики коренізації національних меншин була політика утворення національних адміністративних одиниць від національних сільрад до національних районів. Цей напрямок був найбільш помітним, він викликав подекуди багато суперечок та найбільш пропагувався владою. Саме це питання викликало численні прояви різноманітного ставлення населення до цих заходів, які так чи інакше дійшли в документах.

Ставлення населення, виходячи з джерельної бази, можна визначити за різними варіантами:

1. Визначити державний захід та показати ставлення до нього.

Наприклад, ставлення до місячників української культури, які пройшли у багатьох містах Півдня у квітні–липні 1929 р. Так, Робітнича газета “Пролетар” повідомляє у замітці „Комсомольці заводу Марті в перших лавах” від 10.04.1929 р.: «Оголошений в Миколаєві 3-місячний похід за українську культуру проходить жваво. Після приїзду українських письменників миколаївці дуже зацікавилися українською культурою. Вечір пам'яті Т. Шевченка, на якому було 900 чоловік робітників та службовців, комсомольців, червоноармійців, яскраво показав, що серед миколаївської трудової

суспільності почався певний перелом на користь української культури. Комсомольці заводу ім. А. Марті влаштували книжний базар української літератури, що мав великий успіх» [21, с.7].

2. Визначити пряме та непряме (завуальоване) ставлення населення до державних заходів:

– Пряме зображення ставлення населення: матеріали, які зображують конкретне, дійове ставлення населення. Наприклад:

24–28 січня 1926 р. у селі Березнеговатом Херсонської округи пройшла безпартійна конференція, яка торкнулася багатьох питань. Серед інших питань обговорювалися проблеми, які повстали у зв'язку з утворенням єврейських поселень в окрузі. Зміст цього обговорення показав загальне невдоволення місцевого селянства цим напрямком державної політики, як самим фактом наділення євреїв землею, так і рівнем пільг, які надавалися євреям-переселенцям, а також тим, як переселенці використовували наданні землі. Один з виступів селян на конференції, які приводяться у звіті до Інформстат ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У від Херсонської окружної комісії за другу половину 1926 р., мав наступний зміст: «Нам ніякої допомоги, а євреям допомога і живим і мертвим інвентарем. Газета від 29 серпня пише, що на Україні для єврейських поселенців відводиться 100 тисяч десятин, що з цього буде? Бажають нас українців у загін загнати, та ще й колесо над нами поставити. А Чубар сказав, що буде створена єврейська республіка на Херсонщині. А для 8000 українських дворів воліють у Сибірі землю давати» [22, с.87-89].

– Непряме зображення ставлення населення: матеріали, які в завуальованому вигляді показують ставлення. Наприклад:

Робітнича газета “Пролетар” повідомляє у замітці “Маріупольські неув'язки або для кого директиви писані” від 25.04.1929 р.: «16 квітня було проведення конференції читачів української літератури, зокрема робітничої газети “Пролетар”, але в цю добу та годину скликали загальноміський партактив, конференцію не перенесли, вони йшли паралельно. Теж саме було 9 квітня – конференція читачів заводу Ілліча, тоді ж знову призначені збори партактиву» [23, с.4].

Зрозуміло, що при наявності матеріалу можна поєднати обидва варіанти, тобто подивитися на ситуацію з різних боків.

Державні дії, який б не був рівень контролю держави над суспільством (або навпаки), завжди викликають різнобічну реакцію населення та визначають його ставлення до державних заходів. За допомогою наявного фактичного матеріалу можна визначити шляхи класифікації форм ставлення населення Півдня УСРР до політики коренізації, показати різноманітність відношення до цих державних заходів різних верств населення та різних національних груп. Такий аналіз із чіткою наявністю показує реальне соціальне середовище Півдня УСРР 1920-х рр., як різнобарвне та різноманітне, багате на особливості, які визначалися складними історичними процесами початку ХХ століття. Державна політика, особливо на місцях, в такому середовищі не могла не змінюватися під впливом ставлення населення до неї. Тому відокремлення цієї проблеми в окремий напрямок дослідження політики коренізації на Півдні УСРР у 1920-х рр. має велике значення. Вивчення ставлення населення до державних заходів надає історичному дослідженню реальних живих барв для розуміння історичного часу.

Джерела та література

1. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. – К., 2000.
2. Букач В.М. Політика українізації в 1 половині 20-х гг. – Одеса, 1997.
3. Кулініч І.М., Кравець Н.В. Нариси історії німецьких колоній України. – К., 1995.
4. Соболев П.І. Архівні джерела про українізацію шкіл Півдня України: 20-ті роки // Архіви України. – 1996. – №4–6 (239).
5. Соболев П.І. Прояви українофобії на території СРСР: 1920 –30-ті роки // Визвольний шлях. – 2001. – №10.
6. Соболев П.І. Українізація на промислових підприємствах Миколаївщини (1920 30-ті роки) // Історія: маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей). – К.; Донецьк, 2001. – Вип. 16.
7. Бакалець О.Г., Соболев П.І. Українізація 20 –х років і сучасне національне відродження на Миколаївщині: порівняльний аналіз // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку. Збірник наукових праць. – Ч. II. – Миколаїв; Одеса, 1999.
8. Якубова Л.Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20 – 30-ті роки): коренізації і денаціоналізації // Український історичний журнал. – 1998. – № 6.
9. Якубова Л.Д. Тенденції етнокультурного життя УСРР у контексті коренізації (1924 -1935 рр.) // Український історичний журнал. – 2006. – № 2.
10. Стременицька В. Проведення українізації в сільській місцевості Півдня України у 1920 –30-ті роки // Схід. – 2001. – №1(38).
11. Стременицька В.О. Українізація на Одещині (20–30 рр.) // Історія: маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). –К.; Донецьк, 2001. – Вип. 16.
12. Ідріс Н.І. «Українізація» в містах півдня УСРР у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття // Вісник Київського національного університету. Історія. – 2005. – №77-79.
13. Ідріс Н.І. Українізація міст УСРР у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття: психологічний аспект // Вісник Київського національного університету. Історія. – 2004. – №74-76.
14. Бондарчук П.М., Шарпатов В.Г. Профспілки і проблема “українізації” робітників і службовців УСРР в 1920–ті рр. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – К., 2001. – Вип. 4.

15. Верменич Я.В. Політичні наслідки і уроки політики українізації 20–30-х рр. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – К., 2001. – Вип. 4.
16. Войналович О. Проблеми і труднощі в становленні єврейської шкільної освіти в 20-х рр. // Єврейська історія та культура в Україні. Матеріали конференції. – К., 1996.
17. Дашкевич Я.Р. Українізація: причини і наслідки // Слово і час. – 1990. – № 8.
18. Масненко В.В. Між колоніальною адміністрацією та національною елітою: українізація компартії, державних органів, комсомолу в 1920-х роках // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – К., 2001. – Вип. 4.
19. Сотніченко В.М. "Покровська справа": конфліктна ситуація між українськими селянами і євреями-переселенцями // Єврейське населення Півдня України: історія та сучасність. – Запоріжжя, 1997.
20. Шевцова В.Ю. Початок становлення системи національної освіти на Півдні України в 20-ті роки ХХ століття // Південний архів (історичні науки). – Херсон, 1999. – Вип. 1.
21. Робітнича газета "Пролетар". – 1929. – №82 (716).
22. Центральний державний архів громадських організацій. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2425.
23. Робітнича газета "Пролетар". – 1929. – №95 (729).

Summary

The article is about the theoretical ways of solving the problem connected with people's attitude towards the policy of "Korenizatsia" in 1920-s. Some practical examples are also given here.

Н. В. Крылов

ПАРАДОКСЫ РУСИФИКАЦИИ И УКРАИНИЗАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ ГОРОДА МЕЛИТОПОЛЯ

Особенности заселения приазовского региона обусловили значительную пестроту этнической структуры его населения и своеобразие лингвистической ситуации. В последней важное место всегда занимали вопросы лингвистического взаимовлияния, и в первую очередь русификации или украинизации местного населения. Выявление особенностей отмеченных процессов имеет важное значение при разработке региональных аспектов государственной этнонациональной политики.

Анализ имеющихся публикаций свидетельствует о том, что начиная с XIX века основное внимание исследователей привлекал вопрос роли различных этносов в заселении и хозяйственном освоении Приазовья в целом [1; 2; 3]. Что касается особенностей лингвистической ситуации, то работы в этом направлении также рассматривают регион в целом [4]. Работ, посвященных анализу лингвистической структуры населения конкретных населенных пунктов, в том числе и Мелитополя, не выявлено.

В связи с вышесказанным, была предпринята попытка выяснения особенностей процессов русификации и украинизации в Мелитополе. При изучении вопроса использовались материалы переписей населения: Первой Всеобщей Российской империи (1897), Мелитопольской городской (1921), Всесоюзной городской (1923), Всесоюзных (1926, 1959, 1970, 1979, 1989) и Первой Всеукраинской (2001) [5-13].

Анализировались три показателя официальной статистики, отражавших численность: представителей соответствующей национальности, русско- и украиноязычного населения, а также лиц, признававших родным язык своей национальности.

В начале рассмотрим соотношение численности основных носителей русского и украинского языка (русских и украинцев) и их долю в населении города. Здесь мы воспользуемся данными Мелитопольской переписи 1921 г., а также последующих Всесоюзных и Первой Всеукраинской переписи.

Перепись населения Мелитополя 1921 г. показала, что русские и украинцы составляли чуть более трети всего населения города. При этом, доля русских в населении Мелитополя (20,4%), только на 6,4% превышала долю украинцев [6, с.48].

Для понимания последующих процессов следует отметить, что еще с 1919 г. правительство Украины взяло курс на украинизацию [14, с.899-900]. Сравнение результатов переписи 1921 и 1923 гг. показало реальные успехи этой политики. При увеличении доли как русских, так и украинцев, темпы прироста численности украинцев в городе превышали аналогичные у русских. Несмотря на то, что украинцы по численности уступали русским, вышеотмеченные факты дают полное право говорить об украинизации населения города.

В 1923 г. курс на украинизацию был закреплен на Всесоюзном уровне [14, с.899-900] и перепись 1926 г., закономерно, должна была зафиксировать рост численности украинского населения города. Этому должны были способствовать и меры, предпринимаемые местными органами власти. Приведем выдержки из постановления Президиума Мелитопольского окружного исполнительного комитета от 10 января 1927 г.: «Усіх службовців державних, кооперативних та партійних установ... що цілком не знають укромови, та вороже ставляться до справи українізації, – негайно звільнити з посади зовсім...